

Marknad eller utbildningspolitik?

Om ungdomars extrajobb och den arbetsplatsförlagda utbildningen som väg in i arbetslivet

Under 1990-talet, med den periodvis mycket höga ungdomsarbetslösheten, har bland annat lärlingssystem diskuterats som ett sätt att underlätta vägen från skola till arbete. Erfarenheterna från arbetslivets vardagsmiljö, personliga kontakter och det praktiska lärandet är exempel på fördelar som framhållits med ett sådant system. I Sverige har lärlingssystemet haft svårt att få genomslagskraft. Däremot finns andra exempel på skolungdomars arbetslivskontakter, både inom det ordinarie skolsystemet (genom den så kallade arbetsplatsförlagda utbildningen) och genom marknaden (med extrajobb på helger och lov). Har dessa arbetslivskontakter någon betydelse för övergången skola – arbetsliv?*

Ungdomsarbetslösheten har varit ett av 1990-talets stora problem, i Sverige som i andra länder. I samband med detta har såväl arbetsmarknadspolitiska som utbildningspolitiska åtgärder diskuterats, där praktikperioder på olika slags arbetsplatser varit ett dominerande inslag. Inom arbetsmarknadspolitiken har de haft olika benämningar, t ex rekryteringsstöd, ungdomspraktik och arbetsplatsintroduktion. Inom utbildningspolitiken har praktiken framför allt diskuterats i samband med den lägre yrkesutbildningen på gymnasieskolan. Dels har lär-

lingssystem varit diskuterade och prövade, dels har andra former av samverkan mellan skola och arbetsliv aktualiserats. I den gymnasiereform som genomfördes år 1994 kom arbetsplatspraktiken att betonas och regleras enligt standardiserade regler. Reformen innebär bl a att minst 15 veckor av undervisningen under gymnasietidens tre år skall förläggas på en arbetsplats. I regel får eleverna inget betalt under denna tid. På ar-

Ulla Arnell Gustafsson är docent i sociologi och verksam vid Arbetslivsinstitutet.

* Denna artikel grundar sig på en sekundäranalys av data från SCBs uppföljningsundersökning år 1997, som finns avrapporterad i SCB (1997). Jag har genom SCBs försorg – vilket jag vill tacka för – fått tillgång till datamaterialet och vidarebearbetat det med andra statistiska metoder och delvis andra frågeställningar än vad man gjort på SCB.

betsplatsen skall finnas en handledare som tar ansvar för att eleven får intressanta och lärorika arbetsuppgifter, och handledaren skall också ge ett skriftlig omdöme om eleven. Praktiken skall innehålla lärande inslag, och detta betonas i dess benämning: arbetsplatsförlagd utbildning, förkortad APU. Också tidigare fanns inslag av praktik på gymnasiet yrkesinriktade del, men den kunde i högre grad variera mellan olika inriktningar. Således har exempelvis bygg- och vårdsektorn alltid haft ett stort inslag av praktik på arbetsplatserna i sin utbildning. Vad som utmärker den arbetsplatsförlagda utbildningen i den nya gymnasieskolan är emellertid dess generella karaktär: för samtliga program på gymnasiet yrkesinriktade del skall minst 15 veckor av undervisningstiden vara förlagd på en arbetsplats.

Vilka är då fördelarna med att vara på en arbetsplats under en del av yrkesutbildningen? Några punkter som kan nämnas är:

- a) Eleverna får en kunskap som är mer aktuell än den som kan ges i skolan. Det kan gälla tillgång till moderna maskiner, moderna arbetsmetoder etc. Praktiken ger kunskap som tillämpas.
- b) Eleverna introduceras gradvis i arbetslivets normer och värderingar. De får känna av arbetslivets "klimat", "realitet".
- c) Eleverna får kontakter som är viktiga för att få jobb
- d) Praktiken i yrkesutbildningen upplevs ofta vara motivationshöjande. Många elever uppfattar det som ett mycket positivt inslag i utbildningen att ha praktik under en tid.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen är således en typ av arbetslivskontakter som de unga får under sin skoltid. Men det är inte den enda. Ungdomarna kan också få

sin arbetsplatspraktik genom marknaden. Många ungdomar jobbar extra bredvid skolarbetet. En majoritet av yrkesprogrammets elever har således både haft praktik som ordnats åt dem genom "det allmännas" – skolans – försorg och själva sökt sig ut på arbetsmarknaden.

Vad är det då som skiljer dessa bägge former av arbetslivskontakter? Och vilka likheter finns? När det gäller punkt a som nämndes inledningsvis – att den arbetsplatsförlagda utbildningen kan ge kunskap som tillämpas och tillgång till moderna maskiner och arbetsmetoder – är de bägge typerna av arbetslivskontakter inte helt jämförbara. Den arbetsplatsförlagda utbildningen har ju till huvudsakligt syfte att ge praktik inom det yrkesområde som skolutbildningen är inriktad mot; här finns alltså förutsättningar att teori och praktik vävs samman på ett konstruktivt sätt. När det gäller extrajobben på marknaden är det ju inte säkert att de finns inom samma sektor som utbildningen. Även om dessa jobb säkerligen kan ge en hel del yrkeskunskaper, är det inte säkert att de kan kopplas ihop med den teoretiska skolutbildningen. Också diskussionen om praktikens motivationshöjande funktionen (punkt d) gäller i första hand den arbetsplatsförlagda utbildningen; det är i relief till skolans mer teoretiska utbildning som denna punkt har relevans.

När det gäller de två övriga punkterna däremot, är förmodligen värdet av de två typerna av kontakter med arbetslivet mer jämförbara. I punkt b rör det sig ju om mer generella kunskaper om arbetslivet, om hur det är att vara ung i vuxenvärlden, rättigheter och skyldigheter i arbetslivet. Här är det kanske till och med så att extrajobbet som den unge skaffar själv på marknaden, på ett bättre sätt introducerar honom i arbetslivet. Han jobbar på samma sätt som

andra, och han får betalt för sitt arbete. Och när det gäller punkt c bör man kunna tänka sig att den har relevans för såväl den arbetsplatsförlagda utbildningen som för extrajobben på marknaden. I bägge formerna finns möjligheterna att via kontakter skaffa sig ett framtida arbete på den öppna arbetsmarknaden.

Men det finns ju också avgörande skillnader mellan de bägge typerna av arbetsplatspraktik. Den viktigaste har redan tidigare kortfattat omnämnts. Skolans arbetsplatsförlagda utbildning ingår i skolundervisningen, och skall erbjudas samtliga elever på gymnasieskolans yrkesprogram; den har ett utbildningspolitiskt ursprung. Extrajobben bredvid skolan skaffar sig eleverna själva på marknaden villkor. Här finns således en selektionsmekanism: de elever som arbetar extra bredvid skolan vill göra det av ett eller annat skäl, och de har också haft kompetensen att skaffa sig ett jobb. En annan viktig skillnad är att skolans arbetsplatsförlagda utbildning inte ger eleverna någon lön, vilket däremot extrajobben enligt marknaden villkor gör. Den situationen kan alltså uppstå – och gör det också i realiteten – att eleverna utför samma arbete utan lön (som APU-elev) som med lön (som extraarbetande).

Syfte

Syftet med artikeln är att på olika sätt jämföra extraarbete bredvid skolan – den *marknadsstyrda* arbetsplatspraktiken för skolungdomar – med den arbetsplatsförlagda utbildningen – den *utbildningspolitiska* arbetsplatspraktiken för skolungdomar. Jämförelsen görs inledningsvis ur ett fördelningsperspektiv: Vilka är det som jobbar extra bredvid skolarbetet? Finns här skillnader mellan pojkar och flickor? Är det så att ungdomar med

olika social bakgrund arbetar extra i olika hög grad? Finns skillnader mellan ungdomar födda utomlands och ungdomar födda i Sverige? Och har den lokala arbetslöshetsnivån någon betydelse för hur många ungdomar som jobbar extra? Motsvarande frågor kommer att ställas angående hur många ungdomar som har erhållit arbetsplatsanknuten utbildning (APU) i föreskriven omfattning, vilket är minst 15 veckor under gymnasiets tre år. Här är det av intresse dels att se i vad mån den absoluta nivån är uppfylld för olika gymnasieprogram, men också om det finns någon skevhet i fördelningen av APU mellan olika grupper av ungdomar.

Därefter kommer en analys att genomföras som visar hur sambandet mellan att jobba extra bredvid skolarbetet respektive att ha haft APU i minst 15 veckor och framgången på arbetsmarknaden under de första åtta månaderna efter avslutad skolgång ser ut. Framgång på arbetsmarknaden mäts på två sätt: dels genom att se om ungdomarna har varit arbetslösa eller ej, dels genom att se om ungdomarna arbetar i sitt målyrke eller ej. Med målyrke avses här att arbeta i det yrke som skolutbildningen är riktad mot. Dessutom kommer sambandet mellan att ha jobbat extra bredvid skolarbetet respektive haft APU i minst 15 veckor och synen på sina egna möjligheter på arbetsmarknaden att analyseras.

Tidigare forskning

Det finns inte särskilt mycket forskning om ungdomars extrajobb eller praktik, vare sig om omfattning, fördelning eller vilken betydelse det har för det senare arbetslivsinträdet. Framför allt saknas forskning där det anlagts ett komparativt perspektiv, där de bägge typerna av arbetspraktik jämförts. Och det saknas också forskning där mer

avancerade statistiska metoder av typ multivariat analys använts. De data som finns har ofta redovisats i enkla korstabeller.

Att jobba extra bredvid skolan

Uppskattningsvis mellan 55 och 80 procent av gymnasiets elever arbetar jämsides med skolarbetet på ett eller annat sätt. Olika studier ger olika resultat, beroende på när de är gjorda och vilka urval resultaten grundar sig på. Frågorna är också olika utformade i olika undersökningar, och olika grupper av ungdomar arbetar olika mycket. Två relativt jämförbara SCB-studier berör ungdomar som lämnade gymnasieskolan 1983/84 respektive 1994/95 (SCB 1989; 1998). Här angav 65 respektive 62 procent att de arbetat vid sidan av skolarbetet, antingen under lov eller på eftermiddagar/helger. Det är således relativt stabila andelar. Bägge dessa undersökningar frågar om förhållandena under lågkonjunkturer; förmodligen är andelen större under högkonjunkturer. Enligt ett par mindre, lokala studier gjorda under ett bättre konjunkurläge arbetade 74 respektive 77 procent (Czaplicka & Ekerwald 1986 samt Blomqvist 1988). De flesta studier visar att flickor arbetar mer extra än vad pojkarna gör och eleverna på de studieförberedande linjerna mer än eleverna på de yrkesförberedande. Det senare kan ha att göra med ett sådant enkelt förhållande som att de yrkesförberedande har varit tvååriga och således innehållit ett sommarlov mindre än de studieförberedande. Det är under loven som de flesta ungdomar arbetar. Av ungdomarna som lämnade gymnasieskolan 1994/95 hade 31 procent jobbat under helger/var-dagar och 42 procent under loven.

Har då extraarbetet bredvid skolan någon betydelse för den senare etableringen på arbetsmarknaden? I olika studier har

”etablering” mätts på olika sätt. Så visar exempelvis SCBs uppföljningsundersökning från år 1983 att bland de 20-åringar som fullföljt en gymnasieutbildning hade 39 procent som arbetat vid sidan av studierna *varit arbetslösa någon gång* jämfört med 54 procent av dem som inte arbetat vid sidan av studierna. Dessutom hade de som inte arbetat vid sidan av studierna längre arbetslöshetsperioder än de som arbetat (SCB 1985, s 37).

I uppföljningsundersökningen från år 1988 konstaterades också att extraarbete under skoltiden hade betydelse för etableringen på arbetsmarknaden, med vilket i det här fallet avses med ”etablering” att man *fått ett fast arbete*. Fördelarna varierade dock mellan olika linjer. Störst nytta av extraarbete hade de som genomgått de tvååriga yrkesinriktade linjerna, framför allt de som gått livsmedelsteknisk, fordonsteknisk eller verkstadsteknisk linje. De ungdomar som omfattades av undersökningen examinerades från gymnasieskolan läsåret 1983/84 (SCB 1989, s 16–17).

I uppföljningsundersökningen år 1997 som omfattade elever som utexaminerades från gymnasieskolan 1996 analyserades vilka elever som *hade förvärvsarbete nio månader efter skolslutet* och detta sattes i relation till extraarbete bredvid skolarbetet. Här konstaterades att de som extraarbetet bredvid skolan i större utsträckning hade förvärvsarbete än de som inte arbetade (SCB 1997).

Den arbetsplatsförlagda utbildningen

Frågan om hur många elever som har arbetsplatsförlagd utbildning (APU) är primärt en fråga om implementeringsgrad. I hur hög grad lyckas skolan och näringslivet uppfylla bestämmelsen om att eleverna på gymnasie-

skolans yrkesprogram skall ha minst 15 veckors undervisning på en arbetsplats? Enligt målsättningen skall samtliga elever omfattas av denna undervisning och det skall inte vara så att några elever systematiskt missgynnas.

I vad mån uppfylls då denna målsättning? Enligt en studie som genomfördes av Skolverket år 1997 framkom att i samtliga yrkesinriktade program lyckades man i genomsnitt ge 63 procent av sina elever APU i föreskriven omfattning. Det fanns stora variationer mellan olika gymnasieprogram. Vid omvårdnadsprogrammet och barn-och fritidsprogrammet fick 88 procent av eleverna APU i föreskriven omfattning, vid naturbruksprogrammet 85 procent. Vid medieprogrammet och elprogrammet, å andra sidan, var andelarna 29 respektive 25 procent. Övriga program låg mellan dessa extremer. Undersökningen grundar sig på en enkät till 187 slumpmässigt utvalda gymnasieskolor i Sverige, där bl a 570 programansvariga besvarade frågorna om implementeringen av APU (Skolverket 1998, s 12–13).

Programtillhörigheten tycks således ha stor betydelse för hur målsättningen uppfylls. Däremot finns inga studier av huruvida andra förhållanden, t ex kön, etnicitet och social bakgrund har någon betydelse för om eleven får APU i föreskriven omfattning eller ej. Att det skulle kunna förekomma sådana skillnader är inte en omöjlig tanke. Från skolans sida måste man förlita sig på arbetslivets goda vilja att ta emot APU elever, samtidigt som det i många fall är brist på arbetsplatser som vill göra det. Att då kräva att arbetsplatserna skall ta emot elever som kanske har problem av olika slag kan äventyra den goda relationen till arbetsplatsen som skolan är beroende av. I intervjuer med lärare och arbetsgivare framgår att detta ibland upplevs som problematiskt,

och bland arbetsgivarna fanns ibland önskemål om att få vara med och välja ut vilka praktikanter som arbetsplatsen skulle ta emot (Meyer 1999, s 6)

Har då den arbetsplatsförlagda utbildningen någon betydelse för senare framgång på arbetsmarknaden? Den frågan är mycket lite behandlad. I de utvärderingar som gjorts av APU är detta inte en fråga som studerats i första hand. I SCB (1997) konstateras dock att totalt 36 procent av dem som haft APU hade ett arbete nio månader efter avslutad skola jämfört med 30 procent av dem som inte haft någon arbetsplatsförlagd utbildning. Dessutom konstaterades att en femtedel av eleverna som haft arbetsplatsförlagd utbildning uppgav att de fick arbete på det företag de haft sin APU på. Ytterligare 15 procent menade att de fått sådana erfarenheter av sin APU att de fått arbete, men på en annan arbetsplats (SCB 1997, s 7). Någon närmare analys av sambandet mellan APU och framgången på arbetsmarknaden gjordes dock inte här, och det särskildes i denna studie endast mellan dem som över huvud taget haft APU och dem som inte haft APU. 15-veckorsgränsen användes inte, och inte heller gjordes någon närmare analys av vad programtillhörighet och andra bakgrundsvariabler hade för betydelse.

Metod

Data

De data som analyseras i studien ingår i SCBs uppföljningsundersökning år 1997. En enkät besvarades av 6 388 ungdomar som lämnade årskurs nio år 1993. Eftersom flertalet ungdomar fortsätter till gymnasieskolan efter grundutbildningen innebär detta att enkäten i de flesta fall besvarades av ungdomarna nio månader efter avslutad gymnasieutbildning. Bortfallet uppgår till 20,2

procent. Vid databearbetningen uteslöts de ungdomar som fortfarande gick kvar i gymnasieskolan, de som aldrig påbörjat, de som avbrutit sina gymnasiestudier samt de ungdomar som gått studieförberedande program. För den aktuella databearbetningen återstod 3 465 ungdomar, som genomgått yrkesförberedande program. Urvalet var stratifierat efter vilket gymnasieprogram ungdomarna fullföljt samt, i de flesta fall, efter kön.

Variabler och analysstrategi

Ungdomarnas *arbetslöshet* grundar sig på en fråga där ungdomarna fick ange sin sysselsättning månad för månad under de åtta första månaderna efter avslutad gymnasieutbildning. Utifrån detta uträknades antal månader ungdomarna varit öppet arbetslösa eller i någon arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Sedan gjordes en uppdelning i två grupper: de som någon gång varit arbetslösa eller i arbetsmarknadspolitisk åtgärd och de som inte varit det. Den förra gruppen omfattar 47 procent och den senare 53 procent.

Om ungdomarna befann sig i *målyrket* eller ej grundar sig på en direkt fråga: Hur överensstämde det arbete du hade under veckan 17–23 mars 1997 med din utbildning? Svartalternativen var tre: Arbetet var till största delen inom det yrkesområde som utbildningen var inriktad mot, arbetet var inom ett annat yrkesområde än det som utbildningen var inriktad mot, utbildningen var inte inriktad mot något särskilt yrke. På denna fråga svarade endast 1 233 personer. Många unga var inte i arbete under den utvalda mätveckan (de kan exempelvis ha studerat eller gjort värnplikt) varför internbortfallet var stort.

En direkt fråga mätte ungdomarnas *attityd till sina egna möjligheter på arbetsmark-*

naden: Hur bedömer du dina möjligheter att ha ett stadigvarande arbete inom fyra-fem år? Svartalternativen var: Mycket stora, ganska stora, ganska små och mycket små. Svaren dikotomiserades till ”stora” och ”små” möjligheter.

I vad mån ungdomarna *haft APU under sin skoltid* eller *arbetat extra vid sidan av skolarbetet* mättes med frågor där de unga själva fick uppskatta omfattningen. När det gällde APU fick de uppskatta antal veckor de varit på praktik såväl i årskurs ett som årskurs två och tre. När det gällde extraarbetet bredvid skolan fick de ange om de arbetat under veckosluten, före/efter skolan eller under loven.

Den *egna utbildningsbakgrunden* ingår i stratifieringsvariabeln och är mätt som det program eleven genomgått på gymnasieskolan. *Etnisk tillhörighet* är redovisad som en dikotom variabel: huruvida man är född i Sverige eller utomlands. Detta är självfallet en mycket förenklad indelning; det begränsade antalet ungdomar med icke svensk bakgrund gjorde emellertid att en mer fingraderad indelning inte var möjligt att göra. *Föräldrafamiljens socio-ekonomiska status* redovisas med en femgradig indelning: Ej facklärd arbetare, facklärd arbetare samt lägre tjänstemän, tjänstemän på mellannivå, högre tjänstemän samt företagare och lantbrukare (de två sistnämnda kategorierna sammanslagna). Här har SCBs officiella socio-ekonomiska indelning använts, och likaså de principer för sammanvägning mellan mannens och hustruns socio-ekonomiska status som SCB använder (SCB 1995). *Arbetslöshetsnivån i den kommun* man bodde i vid undersökningstillfället är också den indelad i en femgradig kategorisering grundad på andel öppet arbetslösa/i arbetsmarknadspolitiska åtgärder i kommunen (AMS 1997). Fem kategorier redovisas: Kom-

muner med 0–4,99, 5,00–7,49, 7,50–9,99, 10,00–12,49 samt 12,50 procent och däröver öppet arbetslösa/i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Det bör påpekas att antalet arbetslösa/i åtgärder här relaterats till befolkningen och inte till arbetskraften, varför siffrorna inte överensstämmer med den offentliga arbetslöshetsstatistiken.

Resultaten redovisas dels i form av enkla procentberäkningar samt logistisk regression. I regressionanalyserna behandlas flickor och pojkar separat. Anledningen till detta är i första hand betingad av att pojkar och flickor fördelar sig så olika på gymnasiets yrkesprogram: På exempelvis fordons- och byggprogrammen är nästan 100 procent pojkar. Att då ta med det fåtal flickor som finns i materialet i beräkningarna leder till att det är svårt såväl att räkna signifikansnivåer för flickor, som att genomföra den logistiska regressionen. Samtidigt är programtillhörigheten av så central betydelse för de frågeställningar som behandlas i artikeln att den i stort sett måste tas med i alla beräkningar. Den är dessutom stratifieringsvariabel, vilket gör att den måste tas hänsyn till av statistiska skäl. Vid de enkla procentberäkningarna har vägningsförfarande med avseende på stratifieringsvariabeln tillämpats. De p-värden som ges vid tabellerna anger signifikansgränserna. ”Nagel-

kerke” i regressionstabellerna anger de olika modellernas förklaringsvärde.

Resultat

Eftersom vi fortsättningsvis kommer att göra regressioner separat för flickor och pojkar, redovisas inledningsvis enkla procentskillnader för könen.

Som framgår av *tabell 1* har flickor arbetat mer än pojkar såväl när det gäller extraarbete på den öppna arbetsmarknaden som när det gäller APU-platser. När det gäller de senare hänger dessa skillnader förmodligen samman med att flickorna och pojkarna är mycket segregerade när det gäller val av program på gymnasieskolan, och att APU implementeringen skiljer sig åt för olika program. Så dominerar till exempel flickorna i omvårdnadsprogrammet, där andelen elever som haft minst 15 veckor APU är stor. Vid en separat analys av de könsmissiga skillnaderna för de olika programmen på gymnasieskolan kunde inga större skillnader ses när det gäller hur stor andel av pojkarna respektive flickorna som haft 15 veckor eller mer arbetsplatsförlagd utbildning. Också när det gäller skillnaderna mellan könen vad avser extraarbete kan detta bero på att pojkar och flickor är verksamma inom olika sektorer på arbetsmarknaden och att det är

Tabell 1. Andel pojkar och flickor som haft eller inte haft extraarbete bredvid skolan respektive som haft eller inte haft APU minst 15 veckor. Procent.

	Pojkar	Flickor	Totalt
Haft extraarbete	55	63	58
Ej haft extraarbete	45	37	42 (p<0,001)
Antal svarande	2 033	1 426	3 459
Haft APU≥15 veckor	33	48	40
Haft APU<15 veckor	67	52	60 (p<0,05)
Antal svarande	1 922	1 338	3 260

olika lätt att få extraarbete inom olika sektorer. I viss mån stämmer nog detta resonemang. Emellertid, vid en separat bearbetning av hur extraarbetet fördelar sig mellan pojkar och flickor för de olika gymnasieprogrammen, kvarstod till en del de påvisade skillnaderna mellan pojkar och flickor. Således hade 57 procent av flickorna på handelsprogrammet haft extrajobb mot 46 procent pojkarna och 75 procent av flickorna på omsorgsprogrammet mot 62 procent av pojkarna.

Det finns däremot en hel del skillnader mellan de resultat som redovisas i rapporten från Skolverket (1998) och de resultat som framkommit i den här aktuella studien. Således anges i Skolverkets rapport att 63 procent av eleverna har fått APU i 15 veckor eller mer. Denna siffra grundar sig på programansvarigas uppgifter. I vår studie anger 40 procent av eleverna att de fått APU i minst 15 veckor. Denna siffra grundar sig således på elevernas egna uppgifter. Vad denna diskrepans beror på kan diskuteras. Data från Skolverket samlades in år 1997; data från vår studie samlades in samma år, men grundar sig på uppgifter från dem som lämnade gymnasieskolan år 1996. Ett års skillnad kan möjligtvis förklara en del av de funna diskrepanserna, men det är inte troligt att det är någon större del. En annan förklaring kan vara att programansvariga anger för hög implementeringsgrad, något som kan vara troligt. Det kan också vara så att eleverna har en tendens att underskatta antalet veckor de haft APU – också en rimlig orsak till diskrepansen. Orsaken till de olika uppgifterna kan alltså vara flera, och kan inte närmare utredas här. Vi kan dock konstatera att enligt våra uppgifter är det knappt hälften av de elever som lämnade gymnasieskolan år 1996 som haft APU i de föreskrivna 15 veckorna.

Är det då någon skillnad mellan de elever som har respektive inte har arbetslivserfarenhet under skoltiden, antingen i form av extrajobb under kvällar, helger och lov eller i form av arbetsplatsförlagd utbildning? Detta redovisas i *tabell 2 och 3*.

När det gäller APU implementeringen framgår av tabellerna att för flickornas del är det egentligen endast programtillhörigheten på gymnasieskolan som har betydelse. Inom omsorgsprogrammet är andelen som haft APU minst 15 veckor hög, medan andelen är låg för mediprogrammet. Också inom programmet för handel och administration är andelen bland flickorna som haft APU i minst 15 veckor hög. För pojkarna, däremot, tycks det vara så att fler strukturella variabler har betydelse. Arbetslöshetsnivån i kommunerna uppvisar svagt signifikanta skillnader: ju högre kommunal arbetslöshet, desto lägre implementeringsgrad av APU. Också pojkarnas födelseland har en viss betydelse: pojkar med utländsk bakgrund har i något lägre utsträckning haft APU i de föreskrivna 15 veckorna. Men liksom för flickorna är det för pojkarnas del programtillhörigheten som uppvisar de starkaste signifikanta skillnaderna. I omvårdnadsprogrammet finns hög implementeringsgrad. I el-, industri-, medie-, naturbruks- samt i de specialutformade programmen är implementeringen låg.

Att det finns fler signifikanta skillnader för pojkarna när det gäller strukturella skillnader har förmodligen att göra med att det finns fler pojkar än flickor i urvalet. Detta, i sin tur, beror på att det är fler pojkar än flickor som går på de yrkesinriktade programmen. De går dessutom på fler olika program än flickorna; stratifieringstekniken vid urvalsdragningen har då gjort att fler pojkar än flickor kommit med i urvalet.

Den skillnad som är värd mest uppmärksamhet i tabellerna gäller den svagt signi-

fikanta tendens som visar att fler pojkar med invandrarbakgrund än svenskfödda inte haft arbetsplatsförlagd utbildning i den grad som föreskrivs. Det finns en liknande tendens för flickorna, men där är skillnaden inte signifikant. Materialet uppvisar däremot inga signifikanta skillnader när det gäller socio-ekonomisk familjebakgrund.

Vilka ungdomar är det då som arbetar extra bredvid skolarbetet? Tidigare konsta-

terades att flickor arbetar mer än pojkar. Men finns det några andra skillnader? Om ungdomarna är födda utomlands tycks inte ha någon betydelse för benägenheten att arbeta extra. Klassbakgrunden har inte heller särskilt stor betydelse. Att arbeta extra är för flickornas del något mer vanligt för flickor som kommer från tjänstemannafamiljer på mellannivå. För pojkarnas del arbetar söner till egna företagare extra i

Tabell 2. Att ha haft extraarbete bredvid skolan respektive minst 15 veckors APU relaterat till genomgången gymnasieprogram, föräldrarnas socio-ekonomiska status, arbetslöshetsnivå på boendeorten samt födelseland. Oddskvoter samt, vid signifikanta värden, konfidensintervall. Flickor.

	Haft extraarbete	Haft APU ≥ 15 veckor
<i>Födelseland</i>		
Utanför Sverige (n=53)	1	1
Sverige (n=1241)	1,20	1,27
<i>Föräldrarnas socio-ekonomiska status</i>		
Ej facklärd arbetare (n=235)	1	1
Fackl arb, lägre tjänstemän (n=469)	1,30	1,12
Tjänstemän på mellannivå (n=276)	1,56* (1,07–2,25)	1,14
Högre tjänstemän (n=161)	1,12	1,47
Egna företagare, lantbruk (n=153)	1,42	0,89
<i>Arbetslöshet i kommunen (procent)</i>		
–4,99 (n=48)	1	1
5–7,49 (n=382)	0,52	1,45
7,5–9,99 (n=379)	0,41* (0,20–0,87)	1,69
10,0–12,49 (n=399)	0,41* (0,20–0,87)	1,26
12,5– (n=86)	0,29** (0,13–0,66)	0,97
<i>Stratum (program)</i>		
Barn- och fritids (n=161)	1	1
Handels- och adm (n=182)	1,04	2,06** (1,31–3,23)
Hantverks (n=121)	1,40	0,97
Hotell- och rest (n=160)	2,51*** (1,54–4,08)	1,22
Livsmedels (n=113)	1,08	1,13
Medie (n=130)	1,17	0,37*** (0,21–0,65)
Naturbruks (n=151)	0,94	0,71
Omvårdnads (n=165)	2,37*** (1,47–3,81)	4,55*** (2,79–7,41)
Specialutformade (n=111)	0,83	0,12*** (0,05–0,26)
Nagelkerke	0,06	0,20

***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05

större utsträckning än andra. Arbetslöshetsnivån i kommunen har betydelse för benägenheten att jobba extra på det sätt man kan förvänta sig; i kommuner med hög arbetslöshet är det färre ungdomar som extrajobbar.

Liksom när det gäller APUs implementering är det dock av störst betydelse vilket program man gått igenom på gymnasieskolan såväl för pojkar som flickor. De som gått hotell- och restaurangprogrammet jobbar extra mer än

Tabell 3. Att ha haft extraarbete bredvid skolan respektive minst 15 veckors APU relaterat till genomgången gymnasieprogram, föräldrarnas socio-ekonomiska status, arbetslöshetsnivå på boendeorten samt födelseland. Oddskvoter samt, vid signifikanta värden, konfidensintervall. Pojkar.

	Haft extraarbete	Haft APU \geq 15 veckor
<i>Födelseland</i>		
Utanför Sverige (n=53)	1	1
Sverige (n=1847)	1,08	2,33* (1,17–4,64)
<i>Föräldrarnas socio-ekonomiska status</i>		
Ej facklärd arbetare (n=364)	1	1
Fackl arbet, lägre tjänstemän (n=665)	1,11	0,93
Tjänstemän på mellannivå (n=398)	1,31	0,90
Högre tjänstemän (n=225)	1,08	0,99
Egna företagare, lantbruk (n=248)	1,74** (1,23–2,46)	1,15
<i>Arbetslöshet i kommunen (procent)</i>		
–4,99 (n=78)	1	1
5–7,49 (n=473)	0,72	0,54* (0,32–0,94)
7,5–9,99 (n=627)	0,60* (0,36–0,99)	0,62
10,0–12,49 (n=582)	0,53* (0,32–0,89)	0,56* (0,33–0,96)
12,5– (n=140)	0,42** (0,23–0,75)	0,44* (0,23–0,84)
<i>Stratum (program)</i>		
Barn- och fritids (n=149)	1	1
Bygg (n=169)	1,56	1,37
El (n=159)	1,06	0,20*** (0,11–0,35)
Energi (n=138)	1,08	1,44
Fordons (n=116)	0,81	0,77
Handels- och adm (n=169)	0,74	1,32
Hantverk (n=17)	1,06	1,27
Hotell- och rest (n=156)	2,24*** (1,39–3,63)	0,98
Industri (n=167)	0,90	0,44** (0,27–0,73)
Livsmedels (n=121)	0,60* (0,37–0,99)	0,87
Medie (n=138)	1,06	0,20*** (0,11–0,37)
Naturbruks (n=144)	1,34	0,36*** (0,21–0,62)
Omvårdnads (n=125)	1,50	2,83*** (1,71–4,69)
Specialutformade (n=108)	0,71	0,38*** (0,22–0,68)
Individuella (n=24)	0,33* (0,12–0,87)	0,65
Nagelkerke	0,06	0,16

***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05

andra. Och de flickor som gått omvårdnadsprogrammet jobbar också extra mer än övriga. Detta gäller ej för pojkarna; de har visserligen en något förhöjd oddskvot när det gäller att jobba extra, men denna är inte signifikant.

Konsekvenser av att arbeta under gymnasietiden

Har då arbetslivserfarenheterna under gymnasietiden någon betydelse för de ungas senare möjligheter på arbetsmarknaden? Vi skall här analysera detta genom att se på tre olika kriterier på arbetsmarknadsframgång:

- 1) att undvika arbetslöshet,
- 2) att jobba i sitt målyrke,
- 3) att tro att man har jobb inom 4–5 år.

I tabell 4 och 5 redovisas och jämförs de två första konsekvenserna. Vilken betydelse har APU och extrajobb för att ha sluppit arbets-

löshet respektive jobba i målyrket? I de två första modellerna konstanthålls endast för vilket gymnasieprogram eleverna avslutat. Eftersom antalet elever som var i arbete i mätveckan är relativt få räcker inte materialet för kontroller av fler bakgrundsvariabler. Vid valet av vilka bakgrundsvariabler som kontrolleras för, visar tidigare beräkningar att genomgången gymnasieprogram är den mest centrala.

Tabell 4 och 5 visar att extrajobb har stor och signifikant betydelse för att slippa arbetslöshet, såväl för pojkar som flickor. För flickornas del har också fullgjord APU viss positiv betydelse för att inte ha varit arbetslös efter avslutad skolgång. För pojkarna finns en liknande tendens, men resultatet är inte signifikant. Däremot tyder resultaten på att fullgjord APU har viss betydelse för att arbeta i målyrket. Detta gäller såväl pojkar som flickor.

Tabell 4. Har inte varit arbetslös någon gång under de första åtta månaderna efter avslutad skolgång respektive arbetar i målyrket relaterat till genomgången APU, extrajobb under gymnasietiden samt genomgången yrkesprogram på gymnasieskolan. Oddskvoter samt, vid signifikanta värden, konfidensintervall. Flickor.

	Har inte varit arbetslös	Arbetar i målyrket
APU < 15 veckor (n=336)	1	1
APU ≥ 15 veckor (n=276)	1,33* (1,03–1,71)	1,53* (1,07–2,20)
Inte haft extrajobb (n=138)	1	1
Haft extrajobb (n=474)	3,09*** (2,41–3,96))	1,39
<i>Stratum (program)</i>		
Barn- och fritids (n=55)	1	1
Handels- och adm (n=83)	1,62* (1,03–2,56)	1,13
Hantverks (n=69)	1,57	1,05
Hotell- och restaurang (n=102)	1,25	1,54
Livsmedels (n=43)	1,15	1,08
Medie (n=66)	1,68* (1,03–2,75)	0,51
Naturbruks (n=54)	0,56* (0,33–0,93)	0,97
Omvårdnads (n=94)	2,05** (1,27–3,30)	5,75*** (2,53–13,04)
Specialutformade (n=46)	1,57	0,28* (0,11–0,70)
Nagelkerke	0,14	0,19

***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05

I tabell 6 och 7 redovisas konsekvenserna på ett alternativt sätt. Dels redovisas sambandet mellan extrajobb, APU och arbetslöshet i en utvidgad modell, där inte endast genomgången gymnasieprogram, utan också föräldrafamiljens socio-ekonomiska status, födelseland samt arbetslöshetsnivå i boendekommunen kontrolleras för. Dels redovisas sambandet mellan extrajobb, APU och synen på sina egna möjligheter på den framtida arbetsmarknaden, också med kontroll för dessa bakgrundsvariabler.

Det är inte helt lätt att hitta systematiska och lätttolkade skillnader i tabellerna. En sak framträder emellertid klart: extrajobb bredvid skolarbetet visar stark sam-

variation såväl med attityden till sina egna möjligheter på arbetsmarknaden som med arbetslöshet. De som har jobbat extra under skoltiden har i lägre utsträckning varit arbetslösa och de har en större tilltro att ha ett stadigvarande arbete om 4–5 år än de som inte jobbat extra. Den arbetsplatsförlagda utbildningen tycks inte ha lika stor betydelse. Även om de effekter som kan utläsas går i jämförbar riktning som för extrajobben, är skillnaderna inte signifikanta. Sambanden mellan vilket program man avslutat på gymnasieskolan och arbetslöshet/attityder till sina framtida möjligheter är inkonsekventa och mycket svårtolkade. För vissa program har arbetslösheten

Tabell 5. Har inte varit arbetslös någon gång under de första åtta månaderna efter avslutad skolgång respektive arbetar i målyrket relaterat till genomgången APU, extrajobb under gymnasietiden samt genomgången yrkesprogram på gymnasieskolan. Oddsquoter samt, vid signifikanta värden, konfidensintervall. Pojkar.

	Har inte varit arbetslös	Arbetar i målyrket
APU < 15 veckor (n=334)	1	1
APU ≥ 15 veckor (n=212)	1,15	1,56* (1,07–2,28)
Inte haft extrajobb (n=170)	1	1
Haft extrajobb (n=376)	2,71*** (2,24–3,28)	1,49* (1,01–2,18)
<i>Stratum (program)</i>		
Barn- och fritids (n=44)	1	1
Bygg (n=53)	1,70* (1,07–2,69)	1,46
El (n=37)	2,35*** (1,48–3,75)	1,51
Energi (n=25)	2,29** (1,40–3,76)	2,41
Fordons (n=25)	1,62	1,83
Handels- och adm (n=37)	1,32	0,77
Hantverks (n=13)	2,44	2,74
Hotell- och restaurang (n=55)	1,29	2,36* (1,03–5,38)
Industri (n=47)	1,33	2,02
Livsmedels (n=34)	1,34	1,75
Medie (n=47)	1,00	1,44
Naturbruks (n=44)	1,50	2,55* (1,06–6,13)
Omvårdnads (n=39)	2,07** (1,26–3,39)	3,11* (1,21–7,97)
Specialutformade (n=38)	1,93* (1,16–3,22)	0,95
Individuella (n=8)	1,56	0,21
Nagelkerke	0,10	0,09

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05

varit hög, medan tron på de egna möjligheterna om 4–5 år samtidigt är optimistisk. För vissa andra program gäller motsatta förhållanden. Föräldrafamiljens socio-ekono-

miska status visar olika tendenser för pojkar och flickor. De flickor som kommer från tjänstemannafamiljer – speciellt högre tjänstemän – tror mer på sina egna möjligheter på

Tabell 6. Har inte varit arbetslös någon gång under de åtta första månaderna efter avslutad skolgång respektive har en positiv syn på sina framtida möjligheter på arbetsmarknaden i relation till genomgången APU, att ha jobbat extra bredvid gymnasieskolan, genomgången yrkesprogram, föräldrarnas socio-ekonomiska status, födelseland samt arbetslöshetsnivå i boendekommunen. Oddsquoter samt, vid signifikanta värden, konfidensintervall. Flickor.

	Har inte varit arbetslös	Tror att det är stora möjligheter att ha jobb om 4–5 år
APU < 15 veckor (n=695)	1	1
APU ≥ 15 veckor (n=504)	1,27	1,10
Inte haft extrajobb (n=449)	1	1
Haft extrajobb (n=750)	3,28*** (2,50–4,29)	2,10*** (1,62–2,73)
<i>Stratum (program)</i>		
Barn- och fritids (n=149)	1	1
Handels- och adm (n=168)	1,78* (1,09–2,91)	2,07*** (1,24–3,32)
Hantverks (n=111)	1,32	4,08*** (2,30–7,24)
Hotell- och restaurang (n=153)	1,22	4,71*** (2,74–8,13)
Livsmedels (n=100)	1,13	1,99* (1,16–3,42)
Medie (n=120)	1,40	2,68*** (1,56–4,61)
Naturbruks (n=135)	0,42** (0,24–0,73)	2,16** (1,31–3,56)
Omvårdnads (n=158)	2,14** (1,29–3,54)	1,58
Specialutformade (n=105)	1,98	1,62
<i>Föräldrarnas socio-ekonomiska status</i>		
Ej facklärd arbetare (n=211)	1	1
Fackl arbetare lägre tjänstemän (n=433)	1,35	1,06
Tjänst på mellannivå (n=264)	1,94*** (1,29–2,91)	1,62* (1,09–2,44)
Högre tjänstemän (n=152)	3,71*** (2,31–5,98)	2,74*** (1,65–4,56)
Egna företagare och lantbruk (n=139)	1,78** (1,11–2,86)	1,08
<i>Födelseland</i>		
Utanför Sverige (n=46)	1	1
Sverige (n=1153)	1,42	1,54
<i>Arbetslöshet i kommunen (procent)</i>		
–4,99 (n=43)	1	1
5–7,49 (n=364)	0,51	0,93
7,5– 9,99 (n=347)	0,45* (0,22–0,92)	0,63
10,0–12,49 (n=370)	0,25*** (0,12–0,51)	0,46
12,5– (n=75)	0,40* (0,17–0,91)	0,55
Nagelkerke	0,22	0,15

***p < 0,001; *p < 0,01; *p < 0,05

Tabell 7. Har inte varit arbetslös någon gång under de åtta första månaderna efter avslutad skolgång respektive har positiv syn på sina framtida möjligheter på arbetsmarknaden i relation till genomgången APU, att ha jobbat extra bredvid gymnasieskolan, genomgången yrkesprogram, föräldrarnas socio-ekonomiska status, födelseland samt arbetslöshetsnivå i boendekommunen. Oddskvoter samt, vid signifikanta värden, konfidensintervall. Pojkar.

	Har inte varit arbetslös	Tror att det är stora möjligheter att ha jobb om 4–5 år
APU < 15 veckor (n=1 140)	1	1
APU ≥ 15 veckor (n=628)	1,15	1,22
Inte haft extrajobb (n=800)	1	1
Haft extrajobb (n=968)	2,59*** (2,11–3,12)	2,08*** (1,67–2,60)
<i>Stratum (program)</i>		
Barn- och fritids (n=145)	1	1
Bygg (n=147)	1,83* (1,12–2,99)	1,05
El (n=154)	2,41*** (1,47–3,95)	1,46
Energi (n=127)	2,13** (1,27–3,56)	1,65
Fordons (n=104)	1,67	2,39** (1,31–4,37)
Handels- och adm (n=155)	1,14	1,26
Hantverks (n=15)	3,15	–
Hotell- och rest (n=143)	1,22	1,67
Industri (n=156)	1,31	1,91* (1,13–3,21)
Livsmedels (n=108)	1,33	2,50** (1,38–4,53)
Medie (n=130)	0,87	1,22
Naturbruks (n=135)	1,14	1,84 (1,05–3,23)
Omvårdnads (n=123)	2,12** (1,26–3,56)	1,24
Specialutformade (n=105)	1,69	1,82* (1,02–3,25)
Individuella (n=21)	1,32	1,12
<i>Föräldrarnas socio-ekonomiska status</i>		
Ej facklärd arbetare (n=336)	1	1
Facklärd arbetare, lägre tjänst (n=607)	1,16	1,22
Tjänstemän på mellannivå (n=379)	1,43* (1,05–1,96)	1,43* (1,01–2,01)
Högre tjänstemän (n=212)	1,42	1,41
Egna företagare och lantbruk (n=234)	2,35*** (1,61–3,43)	1,88** (1,23–2,86)
<i>Födelseland</i>		
Utanför Sverige (n=51)	1	1
Sverige (n=1 717)	2,11* (1,16–3,83)	1,78
<i>Arbetslöshet i kommunen (procent)</i>		
–4,99 (n=73)	1	1
5–7,49 (n=442)	0,65	0,48
7,5– 9,99 (n=585)	0,65	0,41* (0,20–0,86)
10,0–12,49 (n=536)	0,68	0,30** (0,14–0,64)
12,5– (n=132)	0,52* (0,28–0,98)	0,25*** (0,11–0,57)
Nagelkerke	0,12	0,10

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05

arbetsmarknaden än övriga grupper, och de har också i lägre utsträckning varit arbetslösa. För pojkarna gäller detta i viss mån, åtminstone för tjänstemannagrupper på mellannivå, men det tydligaste resultatet gäller de pojkar vars föräldrar är egna företagare. Sönerna i dessa familjer har varit arbetslösa i lägre utsträckning än andra, och de har också en mer optimistisk syn på sina egna möjligheter på arbetsmarknaden. Den lokala arbetslöshetsnivån uppvisar relativt konsekventa och lättolkade tendenser, även om de inte i alla fall är signifikanta: i kommuner med hög arbetslöshetsnivå har ungdomarna i större utsträckning varit arbetslösa och de har också en relativt pessimistisk syn på sina egna möjligheter på arbetsmarknaden. Ur tabellen kan också konstateras att utlandsfödda pojkar i signifikant högre grad har varit arbetslösa än pojkar födda i Sverige. Också för flickornas del finns en liknande tendens, men skillnaden är inte signifikant.

Slutsatser och diskussion

När det gäller omfattningen av extraarbete bredvid skolan överensstämmer resultaten från denna studie i stort sett med resultaten från tidigare studier. Femtioåtta procent anger att de haft någon form av arbete samtidigt som de gått i gymnasieskolan, antingen under lov, helger eller på vardagar. Däremot visar vår studie på att den arbetsplatsförlagda utbildningen inte alls ges i den utsträckning som föreskrävs i skolans läroplan. Inte heller överensstämmer våra resultat med tidigare studier. I vår studie har exempelvis endast 33 procent av pojkarna och 48 procent av flickorna haft APU i de föreskrivna 15 veckorna. Totalt anger 40 procent att de haft föreskriven APU i tillräcklig omfattning. Detta kan jämföras med

uppgifter från en tidigare rapport från Skolverket, där motsvarande siffra var 63 procent (Skolverket 1998). Skillnaderna kan förmodligen till stor del förklaras av att olika metoder använts i de bägge studierna. Medan det var de programansvariga som besvarade enkäten från Skolverket, bygger siffrorna här på elevsvar. Det är inte otroligt att det finns en viss tendens till att programansvariga överskattar andelen elever som fått APU i minst 15 veckor, likaväl som att vissa elever kan ha missförstått enkätfrågan och underskattat antal veckor genomförd APU.

När det gäller fördelningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen kan det först och främst rapporteras att olika yrkesprogram på gymnasieskolan har olika implementeringsgrad. Detta är också något som framkommer i den nämnda rapporten från Skolverket. Resultaten från de bägge studierna överensstämmer i stort sett när det gäller rangordningen mellan vilka program som har bättre respektive sämre implementering. De stora problem som rapporterats när det gäller implementeringen av APU inom el- och medieprogrammet kan också avläsas här. För några program finns dock uppseendeväckande diskrepanser mellan den här aktuella studien och Skolverkets. På barn- och fritidsprogrammet anges exempelvis i Skolverkets studie att 88 procent av eleverna haft minst 15 veckors APU; motsvarande siffra är i vår studie 41 procent. På livsmedelsprogrammet anges i Skolverkets studie 72 procent; i vår studie 40 procent.

Vilka ungdomar är det då som jobbar extra bredvid skolan och vilka ungdomar är det som inte får APU i tillräcklig omfattning? Ja, här ser de strukturella mönstren relativt likartade ut. Såväl när det gäller APU som när det gäller extraarbete är det flickor mer än pojkar deltar. När det gäller APU förklaras detta till stor del av att flickor

och pojkar går på olika yrkesprogram och att implementeringen av APU varierar stort mellan olika program. När det gäller extraarbete tycks emellertid en del könsmissiga skillnader kvarstå även sedan programinriktningen hållits konstant. Programinriktningen är den strukturella variabel som ger störst utslag för såväl pojkar som flickor, för såväl extraarbete som APU. I övrigt är den mest uppseendeväckande skillnaden att det är signifikant fler pojkar med födelseland utanför Sverige som inte haft APU i 15 veckor. Även för flickornas del finns en tendens till att utlandsfödda har haft APU i färre veckor än födda i Sverige; här är emellertid skillnaden inte signifikant. Det bör dock påpekas att antalet utlandsfödda är få i materialet och att resultaten därför bör tolkas med försiktighet.

En av de positiva funktionerna av att ha haft kontakt med arbetslivet under gymnasietiden kan vara att inkluderingen på arbetsmarknaden skulle gå smidigare. Våra data tyder på att detta definitivt är något som gäller extraarbete under skoltiden. De som arbetat extra har kunnat undvika arbetslöshet i större utsträckning än de som inte arbetat extra, och de har också en positivare syn på sina egna möjligheter på arbetsmarknaden. Detta gäller även sedan variabelerna programtillhörighet, föräldrarnas socioekonomiska status, arbetslöshetsnivå i kommunen samt födelseland hållits konstanta. Det är cirka tre gånger så stor sannolikhet att kunnat undvika arbetslöshet och ungefär två gånger så stor sannolikhet att ha en positiv syn på sina egna möjligheter på arbetsmarknaden om man jobbat extra bredvid skolan, såväl för pojkar som för flickor. Det bör emellertid framhållas att de långsiktiga konsekvenserna inte är studerade i den här undersökningen, och att det endast är ungdomar som går på gymnasiets yrkesprogram

som ingår. Vad extrajobb bredvid skolan kan betyda för studieresultat och därmed för etableringen på arbetsmarknaden på lång sikt finns inte alls behandlat här. Vår studie visar däremot inga signifikanta skillnader mellan elever som har haft respektive inte haft APU mer än 15 veckor. De skillnader som finns går visserligen i förväntad riktning – dvs de som haft APU i mer än 15 veckor har större chans att undvika arbetslöshet och de har också större självförtroende vad avser sin framtida situation – men tendenserna är svaga och inte signifikanta. Däremot finns starkare tendenser när det gäller sannolikheten att arbeta i sitt mål yrke, dvs det yrke som hör ihop med den gymnasieutbildning man genomgått. Här finns signifikanta skillnader på 5-procentnivån för såväl pojkar som flickor.

Att således via skolans arbetsplatspraktik, via ”det offentliga”, underlätta arbetslivsinträdet tycks tydligen ha begränsad effekt. Det är en erfarenhet som också finns från utvärderingar av de åtgärder för arbetslösa ungdomar – också det arbetsplatspraktik via ”det offentliga” – som prövats inom arbetsmarknadspolitiken. Så konstaterar exempelvis Larsson (2000) att de kortsiktiga effekterna av att delta i ungdomspraktik är svagt negativa eller obefintliga vad avser arbetsinkomster, anställningssannolikhet och studier. Tidigare studier av Sehlstedt och Schröder (1989) tyder på liknande resultat; att delta i olika arbetsmarknadspolitiska program för ungdomar hade endast begränsad betydelse för sannolikheten att få en fastare etablering på arbetsmarknaden. Att arbeta i tillfälliga arbeten ”på marknaden” tycktes vara ungefär lika bra. Den senare studien visade också att planmässigheten i de aktiviteter man deltog i hade betydelse för sannolikheten att få en mer permanent position på arbetsmarknaden. Om således

extrajobb ”på marknaden”, utbildningsdeltagande och arbetsplatspraktik via ”det offentliga” låg inom samma sektor var sannolikheten för en fastare position på arbetsmarknaden större än om motsvarande aktiviteter låg mer spridda och spretade mellan olika arbetsmarknadssektorer.

Att försöka dra paralleller mellan ungdomars arbetsplatspraktik via skolans APU, genom olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder och via extrajobb ”på marknaden” är svårt. Bland annat finns ju olika typer av selektion till de olika typerna av arbetsplatspraktik. Extrajobb på marknaden skaffar sig den unge själv. Han/hon vill jobba och har också kompetens att skaffa sig ett jobb själv. Till de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna rekryteras ungdomar som inte har kunnat få något arbete; här kan alltså föreligga en negativ selektion. Skolans APU skall omfatta samtliga ungdomar på gymnasieskolan yrkesinriktade program och, även om flera studier visar att det finns brister i implementeringen, finns det endast undantagsvis tecken på att selektion förekommer mellan de som får/inte får APU i erforderlig omfattning. Att arbetsplatspraktik via marknaden tycks betyda mer för framtida arbetsmarknadsframgång på kort sikt än arbetsplatspraktiken via skolan kan förmodligen till stor del förklaras av selektion. Men den positiva effekt av den senare som vi har konstaterat i den här studien kanske, trots allt, är mer betydelsefull än vad man i förstone kan tycka. Dels är troligen selektionseffekten inte lika omfattande som när det gäller ”marknadens praktik” och dels är den positiva effekten riktad mot ”arbete i målyrket”, vilket förmodligen är positivt vad gäller såväl lön som anställningstrygghet.

Resultaten från såväl utvärderingar av arbetsmarknadspolitiken för ungdomar

som från den här studien är inte särskilt uppmantrande när det gäller att föreslå vilka åtgärder som kan vidtas för att hjälpa ungdomar in på arbetsmarknaden. Marknadsmekanismerna tycks vara mycket starka, och eventuellt stödjande arrangemang i form av t ex ungdomspraktik (inom arbetsmarknadspolitiken) och arbetsplatsförlagd utbildning (inom utbildningspolitiken) har liten påvisbar effekt när det gäller inklussningen till en mer permanent position på arbetsmarknaden. Undersökningsresultaten ger snarare stöd för tanken att de ungdomar som i sig själva är framåt och initiativrika skaffar sig de jobb de vill ha på den öppna arbetsmarknaden. Men något betyder förmodligen ändå de samhälleliga åtgärderna. När det gäller skolans arbetsplatsförlagda utbildning är det framför allt inklussningen till jobb inom den sektor man är utbildad för som tycks bli hjälpt. Och detta är förmodligen en viktig hjälp, både för de ungdomar som går på gymnasiets yrkesprogram och för arbetslivet som vill ha utbildad arbetskraft.

Referenser

- AMS (1997) ”Arbetslösa i relation till befolkningen 16–64 år. Oktober 1997” Arbetsmarknadsstyrelsen, Statistiktjänster, Stockholm.
- Blomquist B (1988) *Skolungdomars förvärvsarbete. En enkätundersökning bland gymnasieungdomar i Göteborg*. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Czaplicka M & Ekerwald H (1986) *Ungdomars konsumtion år 1985*. Statens ungdomsråd, Konsumentverket, Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Larsson L (2000) *Utvärdering av ungdomsätgärder*. Forskningsrapport 2000:3. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, Uppsala.
- Meyer P (1999) ”BERIKA projektet – att utveckla undervisning och kontakterna skola-arbetsliv på Handels- och administrationsprogrammet” Arbetsrapport, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.

- SCB (1985) "Gymnasieutbildade 20-åringar 1983." U41 SM 8501, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- SCB (1989) "Etableringen på arbetsmarknaden efter gymnasieskolan. Elevuppföljning våren 1988 bland de examinerade från gymnasieskolans linjer 1983/84." U55 SM 8901, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- SCA (1995) *Occupations in Population and Housing Census (FoB85) according to Nordic Standard Occupational Classification (NYK) and Swedish Socio-Economic Classification (SEI)*. Statistiska centralbyrån, Örebro.
- SCB (1997) "Avgångna från gymnasieskolans program. Elever som avgick från gymnasieskolan 1996." U83 SM 9701, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- SCB (1998) "Inträdet på arbetsmarknaden. Enkätundersökning våren 1998 bland avgångna från gymnasieskolan och examinerade från högskolan läsåret 1994/95." U83 SM 9801, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- Sehlstedt K & Schröder L (1989) *Språngbräda till arbete? En utvärdering av beredskapsarbete, rekryteringsstöd och ungdomsarbete*. EFA, Arbetsmarknadsdepartementet, Stockholm.
- Skolverket (1998) *Samverkan skola-arbetsliv. Arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan. Sammanfattande rapport*. Rapport nr 153, Skolverket, Stockholm.